

KRONIKA

O 70-GODIŠNJICI SMRTI ANTUNA RADIĆA (1868, Trebarjevo desno — 1919, Zagreb)

Proteklo je već punih sedamdeset godina od smrti ovoga »velikana hrvatske kulture« (I. Alilović), jednoga od »naših najpozitivnijih intelektualaca« (J. Šidak), pa je to prigoda da se ponovno podsjetimo na Radićevu ulogu i značenje za etnologiju u Hrvata.

U svojem bogatom, radom ispunjenu životu Radić je, doduše, etnologiji posvetio samo srazmjerno kratko razdoblje, od pisanja *Referata i Bibliografije* za prvi svezak *Zbornika za narodni život i običaje* 1896. do pisma bratu Stjepanu u Pariz 1899 («*Nakanio sam, naime, pisati u buduće čitav svoj život samo za naš seljački narod, jer su oni, naši seljaci, jedini pravi ljudi. (...) Ne možeš si zamisliti kako sam sretan, otkad sam stvorio ovu odluku i otkada na tom radim, jer jasno vidim i duboko osjećam, da sam istom sada stupio na pravi put svoga života (...)*»). Već 15. prosinca 1899. izdao je prvi broj Doma, lista hrvatskome seljaku za razgovor i nauk; 1901. je prvi puta kandidirao na izborima, a 1905. zajedno sa Stjepanom, osnovao *Hrvatsku pučku seljačku stranku* i time udario pečat hrvatskom političkom životu za idućih gotovo pola stoljeća.

U one cigle četiri godine, od 1896. do 1899. Radić je uspio konstituirati etnologiju kao samostalnu znanost u Hrvata. Preduvjeti za to već su se stekli: postojala je institucija (Odbor JAZU za narodni život i običaje), pokrenut časopis (*Zbornik*), pojedini profesori Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Pavić, Maretić, Matković) unosili su u svoj nastavnički rad teme etnološkoga značaja, govorilo se o potrebi osnivanja etnografskoga muzeja.

Pretjerano bi bilo tvrditi da je Antun Radić utemeljitelj hrvatske etnologije. Počeci etnološkoga rada u Hrvata sežu, u zamecima, još u srednji vijek, a o etnologiji kao o posebnoj historijskoj disciplini s upravo tim imenom raspravljali su slavonski franjevci još krajem 18. stoljeća. Osim toga, već je uočeno da je i sam Radić mnogo toga imao zahvaliti Vatroslavu Jagiću kod kojega je u Beču slušao četvrtu godinu slavistike. No ipak, tek s Radićem se u nas oblikuje svijest o etnologiji kao o samostalnoj grani znanosti (on je, uostalom, kao urednik *Zbornika* bio prvi naš profesionalni etnolog).

Radićevo je značenje za našu znanost u oblikovanju etnološke teorije. Učinio je to u nekoliko svojih članaka, napose u studiji *Narod* (1898) te u uvodu i pogovoru *Osnovi* (1897), no ni jednom s izričitom namjerom da piše teoriju etnologije. Njegova se zasnova etnološke teorije mora, stoga, rekonstruirati iz konteksta raznorodnih radova.

Predmet etnologije (Radić je volio reći *narodoznanstvo*) odredio je veoma široko: *Objekt su narodoznanstva pojave duše i uma narodnoga*. Granica prema ostalim, već afirmiranim humanističkim («*noologičkim*») znanostima određena je pojmom »narod«. Po uzoru na Micheleta (*Le Peuple*, 1846), Radić — polazeći od pretpostavke da u hrvatskome nacionalnom biću postoje dva sloja s bitno različitim kulturama, jedan seljački, narodni, iskonski hrvatski, i drugi, civilizacijski, donijet izvana, tud prvome. Razlika među njima ima, tumači on, prvenstveno historijske uzroke i ne mogu se svesti samo na socijalne.

Radić, međutim, nipošto nije bio zadovoljan pukim kulturnohistorijskim utvrđivanjem činjenice, da ovdje postoje dva izvorno različita kulturna sloja pa da bi zadatak etnologije bio sređivanje gradiva skupljena o ovako zadanu okviru. Zadatak etnologije je Radiću spoznati kulturu o svoj njezinoj cjelovitosti (hrvatske etnologije; kulturu hrvatskoga naroda u netom spomenutom smislu). Kulturnohistorijska istraživanja su Radiću samo jedan od nužnih načina spoznavanja kulture kao cjeline (strukturirane, rekli bismo danas),

u kojoj pojedini dijelovi imaju svoje odgovarajuće uloge (funkcije; no Radić tu riječ ne upotrebljava). Spoznajom mehanizma funkcioniranja kulture, etnologija će — nadao se Radić — dobiti djelotvorno pomagalo za konačni svoj cilj, *Dati kulturi drugi osnov i drugi smjer*. Time bi se moglo pomoći našoj narodnoj kulturi da se razvije u onoj mjeri i u onim područjima koja su potrebna da bi ona (kultura) mogla stati uz bok tuđinskoj civilizaciji; to bi imalo pomoći pri uklanjanju kulturnog jaza koji postoji između »gospode« i »naroda«, time bi se omogućila *pomirba gospođe i naroda, tj. različitih kultura*.

Kratko vrijeme koje je Radiću stajalo na raspolaganju, nije mu omogućilo da dalje razvija svoju, u velikoj mjeri doista originalnu teoriju, čiju unutrašnju čvrstu koherentnost samo nazrijevamo.

No ipak, njegovo djelovanje na hrvatsku etnologiju je dugotrajno, a osjeća se donekle i danas, ako ni u čemu drugome, a onda u potrebi da stalno nanovo provjeravamo Radićeve misli.

Paradoksalno zvuči da je Radić najvidljiviji utjecaj na hrvatsku etnologiju ostvario svojom *Osnovom za sabiranje i proučavanje grade o narodnom životu* (1897), koja nije do li opširni i iscrpni naputak za etnografski rad na terenu. Prema njoj izrađen je niz veoma dragocjenih seoskih i područnih monografskih opisa, dijelom objavljivanih u Zborniku, a dijelom pohranjenih u Arhivu Etnološkoga zavoda JAZU.

Utjecaj njegove teorije je, međutim, mnogo manji. Istina je, generacije etnologa vjerovala su da rade u Radićevu duhu. Smotre seljačke kulture (i današnje smotre folklor) teško da su zamislive bez Radića. Pa niti politički rad braće Radića, i čitava djelatnost HSS nisu zamislivi bez iskustava i spoznaja koja je Antun sticao u četiri godine bavljenja etnologijom. No ipak, osnovne njegove misli na kojima je gradio svoj teorijski sustav ostale su nezapažene. Tko znade da je Radić pisao semiološke skice, da je anticipirao pojam »participant observer« i strukturalistički pristup kulturi (što je napose vidljivo iz obrazloženja zahtjeva da se svi prilozi pišu u govoru kraja kojega obrađuju), da je spajao dijakroničko sa sinkroničkim gledanjem na kulturu?

Radićeve su teorijske misli i danas veoma svježije i većinom upotrebljive, pa možemo samo žaliti što na prelazu stoljeća nije dobio katedru iz etnologije na Filozofskom fakultetu (koja je trebala biti za njega osnovana) te se povukao iz znanstvenoga rada. Organiziranjem nastavnoga rada završeno je konstituiranje hrvatske etnologije tek dobrih četvrt stoljeća kasnije, pod vodstvom Milovana Gavazzija.

Vitomir Belaj

MILOVAN GAVAZZI — 95-GODIŠNJAK

Osamnaestoga ožujka 1990. Milovan Gavazzi, nestor hrvatske i slavenske etnologije, navršava devedesetipet godina svojega neobično plodna života. Prigoda je to, u kojoj se slavljениk može mirne savjesti osvrnuti unatrag i baciti pogled na svoj životni put, put ispunjen radom i dostignućima.

Taj je put zacrtao duboku brazdu u kulturu naroda iz kojega je ponikao. Slavljениk je, naime, osoba kojoj je palo u dio konačno dovršavanje konstituiranja čitave jedne znanosti u svojemu narodu, znanosti o narodu samomu, o njegovoj kulturi, predajama, o korijenima. Etnologija je, doduše, odavna prisutna u hrvatskoj znanosti. Njome kao posebno imenovanom povijesnom disciplinom bavili su se već pojedinci krajem 18. stoljeća (Katančić), istraživalački su rad poticali ilirci (Vraz, Gaj, Kukuljević, na primjer), osnovana joj je vlastita institucija (*Odbor za narodni život i običaje* u JAZU) i časopis (*Zbornik za narodni život i običaje*), udareni temelji njezinoj teoriji (Antun Radić), teme su joj nalazile puta u sveučilišnu nastavu (Pavić, Maretić, Gahs), čak joj je bila i osnovana posebna katedra na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1924, Petar Bulat). No ipak je Milovan Gavazzi bio taj koji je 1927. od vakantne katedre konačno izgradio *seminar* u pravome smislu te riječi, sjemenište, rasadnik znanosti kojoj je posvetio sav svoj dugovjeki život.

Moglo je u tom životu biti i teških trenutaka, okolnosti su katkada bile i više nego nepovoljne, mogle su se rađati i sumnje, no jedino što preostaje su dostignuća i djela ono po čemu se ljudi sude. A netko, tko je poput Milovana Gavazzija svojski sudjelovao u stvaranju i izgradnji nacionalnoga etnografskog muzeja (u Zagrebu), tko je zasnovao visokoškolski studij etnologije na Zagrebačkom sveučilištu, tko je obrazovao pokoljenja i pokoljenja etnologa u svojemu narodu, čija bibliografija i najdobrohotnije potiče na zavist, netko bez koga se etnologija u njegovu narodu uopće ne može zamisliti, imade dovoljno djela da i svaka, pa i najkritičnija prosudba mora nužno završiti u superlativima.

Vara se, međutim, svatko tko misli da se *professor emeritus*, nakon što je izgradio zgradu kao što je to etnologija u Hrvata, nakon što je proživio 95 plodnih i bogatih godina, može povući u više no li zasluženi mir. Budite uvjereni da je, dok su pisani ovi reci, nedostatni da izraze sve divljenje i poštovanje, svu zahvalnost svojemu učitelju, starina Gavazzi u tišini svojega stana također držao u ruci pero i snovao nove stranice kojima će i dalje biti prisutan u etnološkom životu.

Vitomir Belaj